

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ГЛУХІВ»

ЦЕНТР ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА

Національної академії наук України і

Українського товариства охорони пам'яток історії та культури

ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

імені Олександра Довженка

СІВЕРЩИНА В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Збірник наукових праць

Випуск 9

Видається з 2008 року

Київ – Глухів

Центр пам'ятокознавства НАН України і УТОПК

2016

Рекомендовано до друку

Ученою радою Національного заповідника «Глухів»
(протокол № 2 від 08.04.2015 р.)

Вченою радою Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК
(протокол № 6 від 07.04.2016 р.)

Вченою радою Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка
(протокол № 11 від 27.04. 2016 р.)

Редакційна колегія

О.Д. Савицький (голова), О.М. Титова (заступник голови), В.І. Абакумова,
Л.М. Бесов, С.І. Білокінь, Л.О. Гріффен, С.Ю. Зозуля, Г.Д. Казьмирчук,
Ю.О. Коваленко, О.І. Курок, І.В. Мошик, М.П. Недюха, Ю.О. Нікітін,
С.І. Посохов, К.М. Тищенко, С.П. Жукова (відповідальний секретар)

Адреса редакції

Національний заповідник «Глухів»
вул. Шевченка, 30, м. Глухів, Сумської обл., 41400, Україна
тел./факс +380 (5444) 23557, e-mail: dikz@ukr.net

Адреса розміщення електронної версії видання в мережі Інтернет
<http://nz-hlukhiv.com.ua>

Видання зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21939–11839ПР від 31.03.2016 р.)

Збірник наукових праць «Сіверщина в історії України»
внесений до переліку фахових видань з історичних наук

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО ТА ПАМ'ЯТКООХОРОННА СПРАВА

Гріффен Л.О., Титова О.М. Пам'яткознавство: основні напрями досліджень	7
Бичковська Г.М. Основні напрями наукової роботи Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК	12
Вечерська О.В. Проблеми формування Державного реєстру нерухомих пам'яток України	15
Звіряка А.І. Територіальний підхід збереження культурної спадщини	19
Томілович Л.В., Єрзіна І.В. Проблеми охорони культурної спадщини м. Рахова Закарпатської області	23
Градун Е.Ю., Томілович Л.В. Проблеми та перспективи дослідження культурної спадщини м. Дунаївці Хмельницької області	33
Горькова А.О. Співпраця Українського комітету охорони пам'яток культури з Київською крайовою комісією у пам'яткоохоронній сфері	39
Булик Н.М. Пам'яткоохоронні традиції кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. у археологічному середовищі Галичини	42
Гарига-Грихно М.М. Вивчення курганних могильників Чернігівського Подесення у 80-х роках ХХ ст. (за матеріалами архіву ІА НАН України)	49
Коротя О.В., Осадчий Є.М. Інвентаризація пам'яток археології Глухівського району у 2013 р. ..	53
Каравайко Д.В., Плаксіна О.В. Дослідження городищ на території Путивльського та Кролевецького районів у 2012–2014 рр.	58
Вечерський В.В. Глухівський витвір київського архітектора Володимира Николаєва	66
Мокроусова О.Г. Маловідомі факти до біографії Павла Голландського – архітектора родини Терещенків	71
Юрченко Н.С. Святині Сумщини. До питання з дослідження фрескових розписів Глухівського Петропавлівського монастиря	79
Шиян Л.М. Вишневецький палацовий ансамбль як елемент європейських політичних практик ХVІІІ ст.	87
Жукова О.В. Маловідомі садиби Чернігівщини як туристичні дестинації (в контексті сучасних підходів до охорони пам'яток)	91
Городков А.В. К вопросу об авторстве усадебных построек Н.А. Львова (1753–1803) на территории Брянской области	95
Юрченко С.Б. Маловідоме креслення Івана Григоровича-Барського	101
Томілович Л.В. Результати досліджень історичних садиб Чернігівської області	104

РОЗДІЛ ІІ. ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА ДАВНІХ ЧАСІВ І СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Гордієнко Р.О. Нові пам'ятки середньодніпровської культури північно-східної України	115
Ольговський С.Я. Походження форм для відливання скіфських наконечників стріл	120
Тищенко К.М. Античні контексти топонімії Сіверщини	125
Кириченко М.И. Северяне в єврейсько-хазарської переписки: проблеми историографії	140
Агафонова Н.В. Прочитання топонімів «Сіверщина» та «Чернігів» в контексті парадигми «пічонаги і половці-автохтони»	143
Коваленко Ю.О. Давньоруський меч з округи Глухова	147
Бібіков Д.В. Вишгород та вишгородці у творах Борисоглібського циклу	149
Івакін В.Г. Предмети особистого благочестя з гончарного посуду давньоруського Вишгороду (за матеріалами археологічних досліджень 2015 р.)	153
Нікітенко Н.М., Корнієнко В.В. Міні-програма розпису однієї з арок південної галереї Софії Київської	158
Корнієнко В.В. Св. Никандр, св. Стратонік чи св. Ієрон? (до проблеми атрибуції фрескового образу в південній внутрішній галереї Софії Київської)	163
Подлевський С.В. Нові знахідки пряслиць з надписами на території Чернігово-Сіверщини ..	166

Чугасва І.К. Династичні зв'язки Всеволода Ольговича із п'ястами	170
---	-----

РОЗДІЛ III. ПОЛЬСЬКО-ЛИТОВСЬКА ДОБА ТА ГЕТЬМАНЩИНА

Бірюк П.М. Особливості взаємовідносин північно-східних земель України та Великого князівства Литовського в першій половині XV ст.	173
Степенькін С.Ю. Політична ситуація середини XVII ст. як віддзеркалення новітньої історії України	177
Солдатова К.О. Формування комплексу маєтностей гетьмана Івана Самойловича на Лівобережній Україні	179
Гирич Я.М. Московські статті 1689 р. як джерело з історії українсько-російських відносин ..	183
Мамалага В.В. Церковне прокляття гетьмана Дем'яна Многогрішного	188
Казіміров Д.В. Забудова та вулиці м. Мени у другій половині XVII–XVIII ст.	190
Мезенцев В.І. Західні аналогії конструкцій підлог Мазепиного палацу в Батурині	196
Фінадоріна Д.В. Пічні кахлі XVII–XVIII ст. з розкопок на Печерську	210
Железко К.А. Періодизація історії Ніжинської фортеці XVII–XVIII ст.	213
Щербина С.В. Ієрархія у ремісничих цехах Північного Лівобережжя у другій половині XVII–XVIII ст.	217
Сасенко Н.А. Топоніміка Батурина XVII–XVIII ст.	221
Хармак М.М. Винокурний промисел Батурина XVII–XVIII ст.	225
Травкіна О.І. «Єдине моє бажання, щоб залишити по собі праці мої... і заслужити від людей добру пам'ять» (до питання про відзначення 400-річного ювілею архієпископа Чернігівського і Новгород-Сіверського Лазаря Барановича)	228
Міден Е.Л. Полковник чернігівський Юхим Якович Лизогуб	232
Філіпова Г.В. Вплив особистості Карла XII на політичні події Сіверщини в 1708–1709 роках ...	235
Шерстюк В.В. Монетні скарби початку XVIII ст. з території Лівобережної України	239
Мицик Ю.А. Вихованці Києво-Могилянської академії в житті Глухова та Глухівщини	241
Гриценко А.П. Втрата впливовості Савичів у 1720–1740-ті роки як результат наступу російських вельмож на права української старшини	244
Попружна А.В. Неопублікована духівниця генерального осавула Івана Мануйловича	248
Зайка В.В. Літературно-публіцистичні здобутки глухівських канцеляристів	252
Зайка О.Я. Глухівська співацька школа та роль гетьмана Данила Апостола у її заснуванні	256
Ванжула О.М. Чернігівський Спасо-Преображенський собор у міському середовищі XVIII ст.	259
Шишкіна Ю.А. Діяльність архітектора Андрія Квасова у Глухові	263
Мицик Ю.А., Тарасенко І.Ю. Нові документи до історії церковного життя Глухова козацьких часів (за матеріалами Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського)	266
Лесик Л.В. Взаємовідносини Ніжинського магістрату з місцевою козацькою адміністрацією: земельне питання (на прикладі кількох справ)	272
Калашник Є.С. Сотенні містечка Полтавського полку в описі маєтностей Р.Л. Воронцова 1762 р.	274
Галь Б.О. Глухівська пожежа 1784 р. у свідченнях очевидців та потерпілих	283
Терех М.І. Історія відбудови Батурина за часів гетьмана К.Г. Розумовського	292

РОЗДІЛ IV. НОВА ІСТОРІЯ

Лепявко С.А. Перепланування Чернігова на початку XIX ст.	296
Любич О.А. Зміни в культурному та правому статусі Чернігівщини в першій половині XIX ст. ...	300
Кужельна О.В. Засядко 1-й – Данило Дмитрович (сторінки біографії призабутого учасника Вітчизняної війни 1812 року)	303
Лейберов О.О. Іван Олексійович Шпаковський – забутий герой наполеонівських війн 1812–1814 років	308

Герасимчук О.М. Участь козаків і селян Глухівського повіту в переселенському русі мешканців Чернігівщини на Кубань у 20-х рр. XIX ст.	311
Будзар М.М. Влада, суспільство, родина в листах Григорія Галагана до дружини (січень–травень 1858 р.)	315
Реброва Н.Б. Дем'ян Васильович Кочубей	318
Зіборова І.В. Науково-дослідна аграрна діяльність П.А. Кочубея і розвиток інфраструктури сіл Полтавської та Чернігівської губерній	322
Сидоренко О.С. Розвиток економіки Чернігівської губернії під час російсько-турецьких війн другої половини XIX ст.	326
Нікітін Ю.О. Роль органів міського самоврядування у розбудові транспортної інфраструктури у другій половині XIX ст. (на прикладі Лівобережної та Слобідської України)	331
Петровська Ю.М. Джерела з історії діяльності земських установ Чернігівської губернії у сфері продовольчого забезпечення населення (60-ті рр. XIX – початок XX ст.)	334
Дорошок Н.А. З історії виникнення земської статистичної служби у Чернігівській губернії	338
Католик А.В., Панченко В.І. Медико-санітарний опис повітів Чернігівської губернії (за матеріалами місцевої періодики кінця XIX – початку XX ст.)	342
Бойченко С.Г. Слідами минулих епідемій у Чернігові: холера	346
Дмитренко Н.М. Ніжинське міське громадське управління у справі «збереження народного здоров'я» (остання чверть XIX – початок XX ст.)	350
Казимір В.А. Чернігівщина у мемуарах Василя Дубровського	354
Іванченко Л.А. Невідомі імена Сіверщини: Павло Михайлович Дубровський (1857–1916) – уродженець Чернігівської губернії і перший полтавський агроном	358
Мірошниченко Н.О. Особистість Миколи Миколайовича Неплюєва зі спогадів його сучасників	361
Шевель А.О. Спогади про видатного педагога Миколу Миколайовича Неплюєва	364
Савицький А.Д. Инвентаризационная книга храма Трех Анастасий	368
Бакуменко Я.С. Свято-Миколаївський Пустинно-Рихлівський монастир наприкінці XIX – на початку XX ст.	391
Крупенко О.В., Солодка К.Ю. Поняття «чиновник»: історико-еволюційне бачення	393
Потапенко М.В. До питання про еволюцію образу імператора в громадській думці населення Чернігівської губернії на початку XX ст. (за матеріалами Ніжинського окружного суду) ...	396
Рахно О.Я. Земська діяльність П.М. Солонини	400
Шара Л.М. Освітні ініціативи міської думи Чернігова: заснування торгової школи	404
Демиденко Н.М. М.С. Грушевський: деякі аспекти концепції державотворення (до 150-річчя від дня народження)	407
Арасланова С.М. В. Антонович та розвиток історичної науки в університеті Св. Володимира у кінці XIX – на початку XX ст. (оцінка сучасної історіографії)	411
Лебедєва Ю.О. Проблема становлення Галицько-Волинської держави в українознавчих дослідженнях початку XX ст.	415
Ребенок В.В. Чернігово-Сіверщина та українське козацтво за Лжедмитра I у висвітленні Сергія Платонова	421
Константинов В.О., Жарикова С.Ю. Поїздка М.Ф. Біляшівського до Глухова у 1901 році	426
Мельник М.О. Роль Глухівського земства у становленні музейної справи на початку XX століття	428
Мошик І.В. Влаштування центрального електричного освітлення Глухова на початку XX ст. ...	435
Назарова В.В. Сельскохозяйственная и кустарно-промышленная выставка, проходившая в г. Глухове с 10 по 17 сентября 1904 года	437
Рожкова Л.І. Діяльність етнічних організацій допомоги біженцям в роки Першої світової війни (на матеріалах Сумщини)	445
Грибенко О.М. Формування структури виконавчої влади за Української Центральної Ради. Історичний аспект	450
Мірошниченко О.М., Каравайко С.С. Глухівщина у період 1917–1919 років за спогадами Василя Романовича Ковальчука	453

Кириєвський В.Д. Петлюрівець Пилип Ващенко	458
Еткіна І.І. Селянство Глухівщини в Українській революції 1917–1921 рр.	462
Гаврилов В.М. Селянське землекористування в колективізованих селах Північного Лівобережжя України	465
Непотенко І.В. Промисловість Чернігова у 1920-х рр.: структури споживання та соціо-культурний простір	469
Єсюнін С.М. Місто Глухів за статистичними та адресно-довідковими виданнями 1926 року ...	473
Абакумова В.І. Музейна і театральна справа у Глухові 1921 року мовою документів	477
Яненко А.С. Підготовка музейних працівників в аспірантурі Лаврського музею культів та побуту та Всеукраїнського музейного городка у другій половині 1920-х – на початку 1930-х рр.	483
Луговик Т.В. Є.Ю. Спаська та її методика обробки матеріалів з масового народного мистецтва	493
Ковальов О.Є. Історичні етномистецькі традиції в творах декоративно-прикладного мистецтва Сіверщини	497
Луняк Є.М. Ольга Хохлова: всесвітньо відома ніжинка маловідома на батьківщині	502
Дудка Л.О. Спілка безвірників як інструмент реалізації антирелігійної пропаганди на Ніжинщині в 1920-х роках	506
Протоіерей Александр Чурочкин. Чудотворная икона «Знамение-Новгородская» из Путивльскаго Преображенскаго собора	510
Горох М.В. Кролевецька крамниця «Торгсин» у персоналіях	515
Федин А.В. Бой за Эсмань 30 сентября 1941 года	518
Боровик А.М. П.В. Владимирський – тимчасовий керівник Чернігівського учительського інституту (1943–1944 рр.)	525
Боровик М.А. Чернігівський державний педагогічний інститут (1954–1998 рр.): джерело-знавчий аспект	527
Страшко Є.М., Донець А.О. Реалії антирелігійної політики та «виховання атеїстів» у повсякденному житті ніжинців 1953–1964 рр.	530
Бєсов Л.М. Професійно-технічна освіта робітничих кадрів масових професій в Україні: історико-методологічні аспекти. 1960–1980 роки	534
Троцька В.І. Українські керамологічні студії давнього гончарства Дніпровського Лісостепового Лівобережжя (1954–1990 роки)	537
Орлов В.М. Сучасні вітчизняні наукові інституції та школи дослідників історії релігії і церкви в Україні ХІХ – першого десятиліття ХХІ ст.	542
Рева Л.Г. Платон Воронько: «Моя автобіографія...» – до проблеми життя і творчості	516

РОЗДІЛ V. МУЗЕЙНА СПРАВА

Рижєва Н.О. Музейна експозиція як джерельна база дослідження давньої та середньовічної історії України	549
Терещук О.М. Меморіальні пам'ятки В.Л. Кочубея – державного діяча Гетьманщини ХVІІІ ст. в колекції Національного музею історії України	553
Ткаченко В.М. Тарас Шевченко та його мистецьке оточення (зібрання Сумського та Лебединського художніх музеїв)	557
Пістоленко І.О. Ретроспектива постаті В.О. Мороко у контексті популяризації науково- технічної спадщини О.М. Кованька: музеологічний та інституційний аспекти	562
Ликова О.Г. Роль музею у формуванні української культурної керамології	566
Кондратенко Н.Г., Сулима О.С. Мистецька спадщина в сучасному культурному просторі міського середовища: виставкова акція «ЕкспоМ» у Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського	570
Нікітіна І.В. Балаклава у музейному просторі: проблеми та перспективи	575
АВТОРИ	578